

Delineation of Gradation Neo-theocracy System (new gradation divine sovereignty) based on Mullah Sadra's Epistemological Approach

Rezvaneh Ghate ¹ | Jafar Shanazari ² | Mahdi Ganjvar ³

1. Phd graduate from Isfahan university, Iran. E-mail: Rezvaneh.ghate@gmail.com

2. Associate Professor, Isfahan university, Iran. E-mail: j.shanazari@ltr.ui.ac.ir

3. Associate Professor, Isfahan university, Iran. E-mail: m.ganjvar@ltr.ui.ac.ir

Article Info:

Article type:

Research Article

Article history:

Received:

4 April 2023

Received in revised form:

17 July 2023

Accepted:

7 September 2023

Published online:

3 February 2025

Keywords:

eshtadi absolutism,
Teshkiki neo-theocracy,
eshtadi science, Mulla
Sadra

Abstract: The concept of divine authoritarianism (theocracy) was formed in the Middle Ages as a cover for human happiness under the banner of papal rule. The result of this thought was the marginalization of religion in the field of governance, the idea of democracy as a rival point of view, and finally the growth of experimental thinking of science. Meanwhile, Mulla Sadra's philosophy, as a coherent system, contains a novel view of science, which is referred to as "Established Science" in this article. In this point of view, by taking into account a doubtful spectrum of science and proposing the foundations of the correspondence between the levels of existence of man and existence, the correspondence of levels of existence with science, the correspondence of man with truth, absolute absolutism, and the alignment of science with happiness and pleasure, we can put an end to the experientialism of calling science. In this article, the result of this view in the field of political governance of Mulla Sadra's thinking is elaborated. According to his epistemological opinions of the knowledge of the Prophet as the Caliph of God, he is the executor of the revealed laws in the society. This provides the basis for a view called "Teshkiki Neotheocracy" (New Divine Teshkiki Sovereignty) which, in the form of Russell's message, deals with the management of society in a doubtful manner, which is the crystallization of the place of religion and God's messenger in the administration of government.

Cite this article: Ghate, R, Shanazari, J. Ganjvar, M (2025). Delineation of Gradation Neo-theocracy System (new gradation divine sovereignty) based on Mullah Sadra's Epistemological Approach, *Philosophical Meditations*, 14(33), 203-235.
<https://doi.org/10.30470/phm.2023.1999464.2385>

© The Author(s).

Publisher: University of Zanjan.

DOI: <https://doi.org/10.30470/phm.2023.1999464.2385>

Homepage: phm.znu.ac.ir

Introduction: From the 17th century onwards, epistemological conflicts between various intellectual groups took place, and a thinking dominated the theories of the philosophy of science, which had no fruit other than the dominance of the experimental method. Positivists, known as the Vienna circle, reduced the circle of meaningful propositions to those arising from empirical science by providing a criterion of realizability for propositions (Gillis, 2057: 205). Philosophies based on naturalism included consequences such as the development of naturalistic approaches to religion, and the result was the dominance of science over religion. Galileo's conflict with the church regarding the Earth axis is one of the examples of this style of thinking. However, at the end of the 19th and 20th centuries, an approach was taken against this unrestrained experimental science, and fundamental changes took place in the field of science, especially experimental science, and different attitudes towards religion. This time, with the creation of new scientific systems

such as "Einstein's Relativity" and "Quantum Mechanics", the common thinking of physics and experimental science was damaged. In this period of time, thinkers reread the theoretical and philosophical foundations of experimental science and entered the field of relativity, and people like Heisenberg entered this field by presenting the principle of uncertainty and by leaving the idolatry field of experimental science of "relativism" and "skepticism" thinking. (Kosso, 1998: 3) As a result, a new conflict occurred between propositions arising from science and religion, and it became one of the serious issues in this field (Paterson et al., 2017: 365).

This matters in the field of politics and governance of Madinah. Because in the mentioned period, the implementation of the rule of Madinah, the political ideology of Western dissidents took place, and as a result, the withdrawal of Islamic thinkers from the political arena was realized. Government during the church era was implemented with the claim of divine sovereignty in the form of implementing the orders of priests and church fathers. This view

eventually led to the arbitrariness of religious leaders with the growth of stratification. In the 17th and 18th centuries, the theory of theocracy was questioned and some results were drawn. The results of this period are:

- 1 .Proposing the opposite view of theocracy, i.e. democracy (democracy)
- 2 .Separation of the field of religion from science and finally the growth of positivism with the rule of experimental method
- 3 .Separating the field of religion from the field of political science and the development of secular thinking

The duality of God "or" the people in the political system is one of the consequences of wrong governance based on Western ideology, however, it is possible to put an end to this problem with a new theoretical plan under the title of "Constructive Neotheocracy" based on the principles of Mulla Sadra's science of excellence, from the path of prophetic existential science. So, in the next stage, by defining the theocracy system of the Middle Ages, we will reach the ideal view based on Mulla Sadra's opinions.

Methodology: our methods in this research are Descriptive-analytical and we survey some basic resources and conclude as a table and flow chart. For example, we survey some of Mulla Sadra's arguments and proof.

Findings: we find out that Theocracy is a method and thinking in the Islamic context and Mulla Sadra's opinion. And we can apply this theory in his theory. But theocracy in the Middle East has some malfunction and in Mulla Sadra's foundation can solve these.

Discussion and Conclusion:

According to the strong consideration of science and the strong absolutist approach, it is possible to consider a system for religious governance based on the implementation of divine prophets, which will have no fruit other than divine governance in the field of politics. With this approach, calling the political system of Medina an ideologue is considered a divine advantage. In other words, in Sadra's opinion, the legitimacy of the government is dependent on the divine sovereignty by the

Prophet and it is considered a form of theocratic government or theocracy. The position of prophethood cannot be delegated or shared with another, and the political government of Medina is based on prophetic science, one of the existential-cognitive aspects of prophethood. Based on the conclusion of Mulla Sadra's opinions, the theocracy of the establishment is beyond a mechanism of exercising sovereignty and as an ideological force, it has an existential impact on the social-political life of the citizens so that all of them move towards perfection based on their capacities and powers of existence and use their powers of existence to actualize in the theory of neo-theocracy, the traditional religion-oriented system is based on revelation teachings; that is, a set of thoughts that strives to present a political program, and this does not conflict with metaphysical ideology and presenting views related to the world and man since according to the principles of Mulla Sadra, man is equal to the levels of science, and the levels of man also correspond to truth and existence.

References

- Plato (1975) *Phaedo*, trans. David Gallop, Oxford: Clarendon Press.
- holly quran (in Arabic)
- Nahġ-ul-balāġih . (1959), translated by Muhammad daʿstī, qum: Masʿriqīn (in persian)
- Ilyāsī, murtizā (1975), naqd wa barrisī theokrāsī, andīshihayī huquq umūmī , (2): 23-37 (in persian)
- āšūrī , dārūš: (1956): Dāniš nāmih sīyasīT Tehrān: mūrwarīd (in persian).
- Ārīyān pūr, abbās ,(1949), farhang kāmīl English to persian, TehrānL amirkabīr(in English)
- Bīd hindī, Muhammad , (1973), darāmadī bar falsafiyī lm wuġūdī mullasadrā: journal rāhburd (71): 195- 216 (in persian)
- Bīd hindī, Muhammad (1964), barrisī nisbat insān bā haqīqat dar andīši , ħīrad nāmih ṣadrā (40): 23-16(in persian).
- Pitirsun, maykil and the others. (1967), ql wa ītiqad dīnī, translated by ahmad narāqī, ībrāhīm sultānī: tehrān: našr -i- nu (in persian).
- Ġutir. W.T (1942), ħudāwandān andīš-i- sīyāsī: translated by Alī

rāmīn . Tehrān: Amīr kabīr (in persian).

Ġawādī āmulī (1956), Tafsīr muzūī qurān karīm, qum: Asrā (in Arabic).

Hasan zādih amūlī (1945), hizār wa yik nuktiḥ, qum: raġā (in persian).

Hasan zādih amūlī (1952), insān kāmil az didghāh nahġ-ul-balāġih, Tehrān: qiyam (in persian).

Rahīq aġsān, alī (1964), dāniš nāmih dar'im sīyasat. Tehrān: farhanġ sabā (in persian).

Sadr al dīn šīrāzī, Muhammad ibrahīm (1960), asrār alāyāt wa anwār al bayyināt. Translated by Muhammad hāġawī. Tehran: Mullā (in Arabic).

Sadr al dīn šīrāzī, Muhammad (1946). Tafsīr- al- quran alkarīm. Qum: bīdār (in Arabic).

دانشگاه زنجان

تأملات فلسفی

شماره ۲۶۱۵-۲۵۸۸

شماره چاپی: ۵۲۵۳-۲۲۲۸

ترسیم نظام نونتوکرسی تشکیکی (حاکمیت الهی نوین تشکیکی) بر اساس آراء

شناخت‌شناسانه ملاصدرا

رضوانه قاطع^۱ | جعفر شانظری^۲ | مهدی گنجور^۳

۱. دکترای حکمت متعالیه، دانشگاه اصفهان، ایران. رایانامه: Rezvaneh.ghate@gmail.com

۲. دانشیار گروه فلسفه و کلام اسلامی، دانشگاه اصفهان، ایران. رایانامه: j.shanazari@ltr.ui.ac.ir

۳. دانشیار گروه فلسفه و کلام اسلامی، دانشگاه اصفهان، ایران. رایانامه: m.ganjvar@ltr.ui.ac.ir

اطلاعات مقاله:

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخ‌ها:

دریافت: ۱۴۰۲/۱/۱۵

بازنگری: ۱۴۰۲/۴/۲۶

پذیرش: ۱۴۰۲/۶/۱۶

انتشار: ۱۴۰۳/۱۱/۱۵

واژگان کلیدی:

مطلق‌گرایی اشتدادی، نونتوکرسی تشکیکی، علم اشتدادی، ملاصدرا.

چکیده: انگاره اقتدارگرایی الهی (توکرسی) در قرون وسطی با سرپوشی برای سعادت بشری تحت لوای حاکمیت پاپ شکل گرفت. ماحصل غایی این تفکر به حاشیه‌راندن دین در عرصه حکمرانی، طرح دموکراسی به‌عنوان دیدگاه رقیب و در نهایت رشد تفکر تجربی از علم گردید. این درحالی است که فلسفه ملاصدرا به‌عنوان منظومه‌ای منسجم، آستن دیدگاهی بدیع از علم است که در این نوشتار از آن تحت عنوان «علم اشتدادی» یاد می‌شود. در این دیدگاه با لحاظ طیفی مشکک از علم و طرح مبانی تناظر مراتب هستی با علم، تناظر انسان با حقیقت، مطلق‌گرایی اشتدادی و هم‌ترازی علم با سعادت می‌توان به غائله تجربی‌خواندن علم خاتمه داد. بر اساس آراء شناخت‌شناسانه وی از علم، نبی به‌عنوان خلیفه خدا مجری قوانین و حیاتی در گستره جامعه است. این امر زمینه‌سازی دیدگاهی تحت عنوان «نونتوکرسی تشکیکی» (حاکمیت نوین الهی تشکیکی) را فراهم می‌آورد که در قالب ارسال رسل به نحو مشکک به مدیریت جامعه می‌پردازد که تبلور جایگاه دین و فرستاده الهی در اداره حکومت است؛ همچنین ماحصل دیدگاه نونتوکرسی تشکیکی، برخی وجوه مدنی را مرتبط با علم وجودی روشن می‌کند که عبارتست از: تلائم نسبت علم سیاست و دین، کنشگری آراء مردم در نظام مدنی و ارتباط منسجم ساحت علم و دین. به این ترتیب، در این نوشتار برآیند دیدگاه ملاصدرا در عرصه حاکمیت سیاسی با رویکرد توصیفی-تحلیلی مورد مذاقه قرار می‌گیرد.

استناد: قاطع، رضوانه، شانظری، جعفر، گنجور، مهدی (۱۴۰۳). ترسیم نظام نونتوکرسی تشکیکی (حاکمیت الهی نوین تشکیکی) بر اساس آراء

شناخت‌شناسانه ملاصدرا. *تأملات فلسفی* ۱۴(۳۳): ۲۰۳-۲۳۵. <https://doi.org/10.30470/phm.2023.1999464.2385>

ناشر: دانشگاه زنجان.

© نویسندگان.

DOI: <https://doi.org/10.30470/phm.2023.1999464.2385>

Homepage: phm.znu.ac.ir

مقدمه

شد. در این بازه زمانی اندیشمندان به بازخوانی مجدد مبانی نظری و فلسفی علوم تجربی پرداختند و وارد حیطه نسبیّت شدند و افرادی مانند هایزنبرگ^۳ با ارائه اصل عدم قطعیت و با خروج از عرصه بُت‌وارگی علم تجربی تفکر «نسبی‌گرایی» و «شکاکیت» وارد این عرصه شدند ([Kosso, 1998: 3](#)). در نتیجه بین گزاره‌های برخاسته از علم با دین تعارضی جدید رخ داد و از مسائل جدی این عرصه گردید ([پترسون و دیگران، ۱۳۸۷: ۳۶۵](#)).

در واقع مشکل اندیشمندان علوم تجربی این بود که طبیعت را واقعیتی منفک و بی‌ارتباط با ما می‌دانستند و نظریات علمی را در صدد تبیین و توصیف ما تلقی می‌کردند. در نتیجه تمامی این رویکردها به فلسفه علم، خلأهای معرفت‌شناسی داشتند که پرداختن به آن، پژوهش مستقل دیگری را می‌طلبد. در واقع این رخنه، زمینه ایجاد رویکرد متفاوتی از علم‌شناسی را فراهم می‌کند که منجر به نسبی‌گرایی لجام‌گسیخته قرن نوزدهم و بیستم نشود و با کناره‌گیری از این امر تمامی طیف‌های مختلف علم را در بر گیرد. نظام

از قرن هفدهم میلادی، کشمکش‌های معرفت‌شناسانه‌ای میان گروه‌های متعدد فکری رخ داد و تفکری بر نظریه‌های فلسفه علم حاکم شد که ثمره‌ای جز حاکمیت روش تجربی نداشت. اثبات‌گرایان^۱ معروف به حلقه وین با ارائه معیار تحقق‌پذیری^۲ برای گزاره‌ها، دایره گزاره‌های معنادار را به گزاره‌های برخاسته از علم تجربی تقلیل دادند ([گیلیس، ۱۳۸۷: ۲۰۵](#)). فلسفه‌های مبتنی بر طبیعت‌گرایی، تبعاتی همچون توسعه رویکردهای طبیعت‌گرایانه از دین را در بر داشت و ماحصل آن غلبه علم‌زدگی بر دینداری بود که تعارض گالیله با کلیسا در مورد زمین‌محوری از نمونه‌های این سبک تفکر است؛ اما در اواخر قرن نوزدهم و بیستم میلادی رویکردی در مقابل این افسارگسیختگی علم تجربی حاصل شد و تحولات بنیادینی در حوزه علم و به‌ویژه علم تجربی و نگرش‌های متفاوت به دین رخ داد. این بار با ایجاد نظام‌های علمی جدید همچون «نسبیّت اینشتین» و «مکانیک کوآنتوم» تفکر رایج فیزیک و علم تجربی مورد خدشه واقع

3- Heisenberg

1- positivism

2 -verification

۱. طرح دیدگاه معارضِ تئوکراسی یعنی دموکراسی (مردم سالاری)؛
۲. تفکیکِ ساحت دین از علم و در نهایت رشد پوزیتیویسم با حاکمیت روش تجربی؛
۳. تفکیکِ ساحت دین از عرصهٔ علم سیاست و رشد تفکر سکولار.

طرح دوآلیتهٔ خدا «یا» مردم در نظام سیاسی از تبعات حاکمیت نادرست مبتنی بر ایدئولوژی غربی است؛ اما می‌توان با طرح نظریه‌ای نوین تحت عنوان «نئوتئوکراسی تشکیکی» مبتنی بر مبانی علم اشتدادی ملاصدرا، از معبر علم وجودی نبوی به این معضل خاتمه داد؛ پس در مرحلهٔ بعد با تعریف نظام تئوکراسی قرون وسطی به دیدگاه مطلوب مبتنی بر آراء ملاصدرا می‌رسیم.

پژوهش‌هایی در زمینهٔ تئوکراسی انجام شده است؛ از جمله «مردم‌سالاری دینی در نظام جمهوری اسلامی یا تئودموکراسی» (محمدی، ۱۳۸۰) که در آن به بررسی ماهیت مردم‌سالاری دینی پرداخته شده و با پژوهش پیش رو تفاوت ماهوی دارد؛ چون تحقیق حاضر به تعریف منظومهٔ معنایی جدید با نام نئوتئوکراسی تشکیکی بر اساس آراء

فکری ملاصدرا ظرفیت بررسی چنین رویکردی را در معرفت‌شناسی خود دارد تا به رفع چالش‌های پیش آمده به نحو بنیادینی بپردازد. ابتدا در این نوشتار با ترسیم مبانی، در صدد تبیین ساحتی از علم با رویکرد فلسفهٔ علم ملاصدرا هستیم تا در سایهٔ آن معضلات انحصار روش تجربی در علم‌شناسی برطرف شود. ارمغان وجودی دانستن علم اشتدادی تولید نظریه‌های مختلف هم‌عرض در حوزهٔ سایر علوم به مثابه زیرشاخه‌های علم اشتدادی است.

این امر در حوزهٔ سیاست و حاکمیت مدینه حکم فرماست؛ چون در بازهٔ زمانی مذکور اجرای حاکمیت مدینه بر مدار ایدئولوژی سیاسی دگراندیشان غربی رخ داد و در نتیجه عقب‌نشینی اندیشمندان اسلامی از عرصهٔ سیاست محقق شد. حاکمیت در دوران کلیسا با ادعای فرمانروایی الهی در قالب اجرای فرامین کشیشان و آباء کلیسا اجرا می‌شد. این دیدگاه در نهایت با رشد قشری‌گری منجر به خودکامگی سران دینی بدون هیچ حد و مرزی گردید. در قرن هفدهم و هجدهم نظریهٔ تئوکراسی مورد تردید قرار گرفت و نتایجی بر آن مترتب شد. نتایج برخاسته از این دوران عبارتند از:

ج ۳: ۵۱۰). بدین معنا که حس انسان مشابه عالم حس، خیال او شبیه عالم خیال و عقل او مشابه با عالم عقل است و به همین جهت ملاصدرا انسان را «عالم صغیر» منطبق با «عالم کبیر» می‌داند (همو، ۱۹۸۱، ج ۹: ۳۷۳)؛ همچنین طبق نظر ملاصدرا علم از سنخ وجود است (صدرالدین شیرازی، ۱۹۸۱، ج ۳: ۲۷۸؛ همان، ج ۶: ۱۵۰). بدین جهت در سلسله تشکیکی وجود، هر مرتبه از نفوس به میزان بهره‌مندی از هستی، دارای علم می‌گردند و با صعود به مراتب بالاتر هستی، بهره علم نیز بیشتر خواهد بود. باری تعالی عالم مطلق، خیر محض و مافوق کمالات است؛ سپس انبیا و مقربان درگاه الهی از این علوم بهره‌مند هستند و به همین میزان سایر طیف‌های انسانی از حقیقت بهره‌مند می‌شوند. لذا متناظر با مراتب و طبقات عوالم هستی، علم و حقیقت نیز دارای مراتب است.

به‌طور کلی در مسیر علم اشتدادی، کمال قوه نظری نیز نهایت درجه وجودی انسان است و تجرد از مادیات و اتحاد با عقل فعال و مجاورت با باری تعالی است. مقصود از اتحاد با عقل فعال تطوّر ذاتی و استکمال جوهری نفس و ارتقای وجودی آن به عقل فعال و مشاهده حضوری جمیع معقولات

ملاصدرا می‌پردازد و از این جهت دیدگاهی نوین است. پژوهش دیگر، «نقد و بررسی تئوکراسی» (الیاسی، ۱۳۹۵) است که در صدد تبیین و تحلیل و نقد تئوکراسی قرون وسطی و بیان تمایز آن با اسلام است؛ همچنین در مورد مبحث علم اشتدادی پژوهش‌هایی مبنی بر «درآمدی بر فلسفه علم وجودی ملاصدرا» (بیدهندی، ۱۳۹۳) انجام شده که فتح بابی نوین برای بیان تئوری علم اشتدادی است.

۱. تبیین ساختار علم اشتدادی

علم اشتدادی عبارتست از تناظر مراتب هستی با علم، تناظر انسان با حقیقت، مطلق‌گرایی اشتدادی، هم‌ترازی مراتب علم با سعادت بر اساس تشکیک وجود.

۱-۱. تناظر مراتب هستی با علم

منظومه فکری ملاصدرا بر اساس رویکرد متمایزی به «وجود» شکل گرفته است. وی عالم را دارای مراتبی طولی می‌داند؛ او هستی را در عین وحدتش به عوالم حسی، مثالی و عقلی تقسیم می‌کند. به فراخور این عوالم، انسان نیز دارای مراتب متعددی است و با حفظ وحدتش به حسی، مثالی و یا عقلی تقسیم می‌شود (صدرالدین شیرازی، ۱۹۸۱،

است (صدرالدین شیرازی، ۱۳۸۰: ۲۲۸ - ۲۲۹). پوسته و ظاهر عالم، عالم حس و باطن و کُنه آن عالم ملکوت و عقول است. نیل به باطن و حقیقت عالم نیازمند سعه وجودی و شناخت اعلی در گستره هستی است.

ملاصدرا بر اساس تئوری اتحاد عالم و معلوم شکاف بین فاعل شناسا (انسان) و متعلق شناسایی (هستی) را زدود و انسان مدرک را عین هستی ادراکی لحاظ کرد. از آنجا که نفوس با اکتساب علوم مختلف، بر اساس اتحاد، اختلاف جوهری می یابند، به دسته ها و طیف های مختلفی تقسیم می شوند. در نتیجه ملاصدرا بین معرفت شناسی و هستی شناسی نیز ارتباط وثیقی در نظر گرفت. از طرف دیگر بر اساس تناظر هستی با علم، این مراتب پیوندی دیگر با «حقیقت» می یابند؛ چون هر چیزی به واسطه وجود، حقیقت می یابد و در نتیجه، وجود بیش از هر چیزی به حقیقت - داشتن سزاواتر است. پس ملاحظه نسبت انسان با حقیقت به عنوان یکی از ارکان تئوری علم اشتدادی مطرح می شود.

۱-۲. تناظر انسان با حقیقت

حقایق امور صرفاً منحصر در نمودهای ظاهری نیست و هر پدیده ای دارای ظاهر و باطنی است. انسان با تصفیة باطن می تواند به

حقایق امور نایل آید (همو، ۱۹۸۱، ج ۳: ۳۰۰). ظاهری که دارای باطن نباشد مانند شیخ بدون روح است (همو، ۱۳۵۴: ۹۵). در نظر ملاصدرا، حقیقت با وجود پیوند وثیقی دارد و در واقع حقیقت نوعی از انکشاف وجود است (ر.ک: بیدهدی، ۱۳۸۴: ۱۶؛ همو، ۱۳۹۳: ۲۱۰). عالم محسوس که از طریق حس و تجربه به آن دسترسی داریم، حقیقتی قائم به ذات نبوده و رمز و مثال عالم اعلی و برتر است. حقیقت اصیل برای کسانی آشکار می شود که طریقه تأویل حقیقت الحقایق را به درستی بدانند (همو، ۱۳۷۶، ج ۱: ۳۲۴)؛ بدین معنا که حقیقت در عین وحدانیت به اشکال مختلف ظهور می کند و به این جهت انسان که هم تراز با هستی و حقیقت است، منجر به برداشت های مختلف از حقیقت می شود.

بر اساس تئوری حرکت جوهری صدرایی، انسان مدام از مرتبه ای به مرتبه دیگر در حرکت است تا به حقیقت نهایی و کمال غایی برسد و بر اساس اتحاد عالم و معلوم به عالم عقلی مشابه عالم عینی دست یابد (همو، ۱۹۸۱، ج ۵: ۳۰۰). به اعتقاد او با روش تأویل وجودی یعنی سیر و گذار انسان از ظاهر به باطن و از باطن به باطنی دیگر و

اتحاد وجودی با هریک از مراتب، موجب تحقق عینی آن مرتبه از عالم به درون انسان و در نهایت انکشاف آن مرتبه می‌شود (همو، ۱۳۶۳: ۳۰۹). از این رو ملاصدرا برداشت‌های مختلف نفوس انسانی از حقیقت را منشأ تفاوت دیدگاه‌های بشری دانسته است. تفاوت دیدگاه‌های انسان‌ها در باب شناخت که بیانگر تنوع و تفاوت باطن آنهاست، ناشی از چگونگی مشاهده تجلی حق دارد و رد و انکار آنها ناشی از غلبه احکام برخی موازن بر برخی دیگر است (همو، ۱۹۸۱، ج ۲: ۳۸۶؛ همو، ۱۳۶۶، ج ۲: ۲)؛ یعنی هر مرحله از نفس انسانی، مرحله پایین را تأویل می‌کند و این امر منشأ برداشت‌های گوناگون از حقیقت واحد می‌شود. در واقع تشکیک در مراتب به تشکیک در تجلی حق تعالی برمی‌گردد (همو، ۱۹۸۱، ج ۱: ۷۱). تفاوت وجودات در شئون تجلی ارجاعی به مراتب شناخت و فهم نیز دارد و منجر به تفاوت در مراتب ادراکی می‌شود، اما تحقق حس تأویل در انکشاف عالم از طریق تصفیه نفوس و پاکسازی نفس به دست می‌آید و فرد به مرتبه‌ای از وجود می‌رسد که با حقیقت عالم مأنوس شود و در نهایت حقایق امور را به علم لدنی مشاهده کند (همو، ۱۹۸۱: ۴۶۰). دستیابی به شناخت

غایی و بالاترین سطح معرفت فقط به وسیله نبی و انسان کامل صورت می‌گیرد. سایر نفوس بر اساس اتصال با نفس نبی و میزان قرابت وجودی نسبت به او، به درجات اعلائی معرفت و به هماهنگی بیشتری با نظام هستی می‌رسند و با صور عالم خیال و عقل فعال متصل و در نهایت داناتر می‌شوند (همان، ج ۲: ۳۶۶). به این ترتیب، نسبت انسان با حقیقت روشن شد و به فراخور تطورات وجودی، هر کس از حقیقت بهره می‌برد. به تبع رابطه انسان با حقیقت، به تبیین مطلق‌گرایی اشتدادی پرداخته می‌شود.

۳-۱. مطلق‌گرایی اشتدادی

در دیدگاه تمایز تطورات ملاصدرا، با بیان ملاکی همچون یقین و تشکیک در مراتب یقین (مانند علم‌الیقین، عین‌الیقین و حق-الیقین)، ثبات در حقیقت متناظر با هستی و حتی ملاک صدق یا کذب در مراتب طولی ادراکی از دین، از ورطه نسبی‌گرایی دوری می‌گزیند (ر.ک: میردامادی و بیدهندی، ۱۴۰۰: ۱۲۶-۱۲۵). در واقع دیدگاه صدرایی در علم اشتدادی منجر به نوعی «مطلق‌گرایی اشتدادی» با زیربنای تشکیک وجود و با نظر به اتحاد عاقل و معقول و حذف شکاف فاعل شناسا و متعلق شناسا از ریشه به این بحران

خاتمه می دهد.

پس تمایز در مراتب مختلف ادراک حقیقت و برداشت‌های گوناگون به جهت تخالف در تجلیات حق تعالی، منجر به دیدگاه تعدد قرائت‌ها نمی شود؛ چون دیدگاه تعدد قرائت‌ها با طرح صحت هر دیدگاه متعارضی بدون رجحان یکی بر دیگری و بیان تعدد حقایق بر اساس تنوع افراد منجر به نوعی آناشسیسم معرفتی و در نهایت نسبی-گرایی شناختی می شود.

دیدگاه صحت تعدد قرائت‌ها با طرح جنبه عرضی بودن در ادراک، دچار بحران شناختی می شود. از ثمرات دیگر نظریه تعدد قرائت‌ها در حوزه دین پژوهی، احساسی خواندن دین (اعم از حواس ظاهری یا باطنی) است که با جنبه عقلانیت ایمان و دین صدرایی در تعارض خواهد بود. بنابر نظریه تأویل صدرای، جوهره دین و ایمان، جنبه معرفتی و عقلانی است و احساس امری مرتبط به حواس پنج گانه یا حواس باطنی است و با جنبه معرفتی متعالی تفاوت دارد. با کشف معنا از حقیقت واحد ذوبطون می توان به انکشاف حقایق دست یافت؛ ولی در نظریه تعدد قرائت‌ها، معنا و صدق به فراخور افراد متکثر است. پس به جهت فقدان قرائت

یقینی، هر نحوه قرائتی ظنی است و هیچ دلیل و برهان قطعی برای ابطال یا اثبات نظریه دیگر نمی توان ارائه کرد و هر تأویلی مورد قبول است (مجتهدی شبستری، ۱۳۷۹: ۲۴۷)؛ اما طبق نظریه تأویل ملاصدرا با حجیت یقین در سلسله علم اشتدادی و ترسیم مراتب علوم، یقین نقش محوری ایفا می کند و ثمره بلافصل این نظریه، انحصارگرایی به نحو ذومراتب و اشتدادی است. در صورت صحت صدق هر فهمی در هر ازمنه و امکانه، دلالت معانی متعدد بر آنها روا خواهد بود و ماحصل آن خزیدن در ورطه نسبیت است. از ثمرات بلافاصل نسبیت، شک گرایی است که نقطه مقابل یقین و استدلال بر له یا علیه هر موضوعی است. در واقع در منظومه فکری صدرایی انکشاف از حقیقت و انفتاح افق‌های مختلف بر اساس اتحاد عاقل و معقول تبیین گر ابعاد مختلف علم اشتدادی است. علاوه بر این، در دین پژوهی صدرایی، نبی جایگاه ویژه‌ای دارد. نبی برای رشد کرامت-های نفوس انسانی مبعوث شده است؛ چنانکه در روایت آمده است: «انی بعثت لأتمم مکارم الأخلاق» (صدرالدین شیرازی، ۱۳۷۸: ۴۱). در صورت پذیرش نسبیت گرایی پیام مد نظر نبی با وحی منتقل نمی شود و

تربیت و سعادت انحصاری نیز رخ نمی‌دهد و در حقیقت آنارشیسم معرفتی، هرج و مرج دینی را در پی دارد و تجویز هر امر متناقضی میسر می‌شود و هیچ‌یک از نتایج فوق بر آنها مترتب نمی‌شود و در نهایت منجر به اضمحلال بنیان‌های دین و معنویت می‌گردد. با توجه به این بیانات می‌توان چنین استنباط کرد که تأویل به‌عنوان یک روش در شناخت در منظومه فکری ملاصدرا محسوب می‌شود. به جهت تناظر وجود با حقیقت، و تناظر وجود با علم، روش‌های مشکک تأویلی در مسیر ارتقا وجود دارد و این تأویل‌ها بستگی به مقام مؤول دارد و از این جهت به نسبت هر شخصی و میزان بهره‌مندی‌اش از مرتبه وجودی تفاوت دارد. این امر منجر به نسبیّت‌گرایی در فهم می‌شود و با نسبیّت‌گرایی در صدق متفاوت است چون نسبیّت‌گرایی در صدق منجر به آنارشیسم هنجاری در حوزه اخلاق و نابه‌سامانی‌های اجتماعی خواهد شد که فاقد ملاک قطعی برای سنجش هنجارهای اخلاقی و معرفتی خواهد بود؛ اما آنچه مطمح نظر ماست، نسبیّت‌گرایی در مفهوم‌سازی و یافتن مسیرها و روش‌های متفاوت در سیر مفهوم‌سازی و ورای آن در سیر کشفی است که این نحوه از

نسبیّت‌گرایی با رئالیسم مغایرتی ندارد و با اصول عقل و دین نیز سازگار است (قائم‌نیا، ۱۳۹۶: ۳۸)؛ به عبارت دیگر با جزم‌اندیشی و دگماتیسم شناختی مغایرت دارد. بدین معنا ما قائل به نوعی مطلق‌گرایی اشتدادی یا شمول-گرایی شناختی هستیم که با نظریه تعدد قرائت‌ها در هرمنوتیک «سروش» متفاوت است. پس تأویل به‌عنوان روش شناختی در ساختار فلسفی ملاصدرا، دریچه‌ای برای پردازش نظریه‌های جدیدی در حوزه علوم مختلف مانند علم سیاسی و علم مدنی و علم اجتماعی است؛ چون منجر به پذیرش نگرش‌های شناختی رقیب و ایجاد آستانه تحمل بالا را در افراد جامعه فراهم می‌کند که در نهایت منجر به صلح مدنی می‌شود.

۴-۱. هم‌ترازی مراتب علم با سعادت بر اساس تشکیک وجود

در منظومه فکری ملاصدرا به جهت نقش بنیادین جایگاه شناخت، سعادت نیز از سنخ علم و سازگار با قوای ادراکی است. وی در این مورد می‌نویسد: «الشعور بالوجود ایضاً خیر و سعاده» (صدرالدین شیرازی، ۱۹۸۱، ج ۹: ۱۲۱). با این تعبیر، سعادت با مفاهیمی مانند خیر و ادراک وجود ملازمه وثیقی دارد. این تسانخ وجود با سعادت منجر به هم-

ترازی مراتب سعادت با مراتب وجود می شود که در تناظر با مراتب شناخت است؛ یعنی به جهت تفاوت تشکیکی مراتب وجود، سعادت امری مشکک خواهد بود. وجود اقوی، واجد سعادت اکثر خواهد بود و بالتبع وجود اخس و مشوب به نقصان، از سعادت اقل بهره مند است (همو، ۱۹۸۱، ج ۹: ۱۲۱).

از آنجا که علم به عنوان هویت نفس، اتحاد وجودی با آن دارد، بالتبع سعادت متناسب با علم نیز با نفس پیوند می یابد (همان، ج ۳: ۳۶۶). علم با سعادت و کمال رابطه مستقیمی دارد. نفس انسانی با توسعه وجودی هر آن، کمال نوظهور متناسب با خود را حاصل می کند. انسانی که شناخت نازله در حد محسوسات دارد، کمالات وجودی در حد محسوسات خواهد داشت و در نهایت به سعادت متناسب با آن می رسد و همین طور شناخت انسانی که در مرتبه خیالی است، استکمال وی در حد مجرد مثالی خواهد بود و به سعادت مثالی می رسد. همین طور انسانی که با ادراک امور عقلانی توسعه وجودی یافته است، کمالات عقلانی و در نهایت سعادت عقلانی را از آن خود می کند.

بر اساس حرکت جوهری کل ماسوی -
 الله مدام در حال حرکت است، پس هر مرتبه

از ادراک به فراخور استکمال صور حسی و خیالی و عقلی، سعه وجودی می یابند (همو، ۱۹۸۱، ج ۹: ۱۳۰). سعادت انسان به تبع وجود نفس و قوای ادراکی ظاهری و باطنی نفس، لحظه به لحظه نوبه نو شده و در مرتبه قوی تر و کامل تر قرار می گیرد؛ همان طور که مراتب وجود به طور یکنواخت از پایین به بالا قوت می یابد (همان، ج ۷: ۱۵۶؛ همان، ج ۹: ۲، ۷ و ۱۷). نیل به سعادت اکثر در گرو به فعلیت - رسیدن قوای نفس در مسیر حرکت جوهری است. به میزان ارتقا در مرتبه وجودی و ادراک برخاسته از وجود، فرد به سعادت می رسد. نفوس با به فعلیت رساندن قوا، بهره - شان از هستی بیشتر می شود و در نتیجه ادراک برخاسته از هستی فزونی می یابد و در نهایت به جهت تناظر علم و هستی و هم ترازی آنها با سعادت، به بهره بیشتری از سعادت وصول می یابند. پس سعادت، مرهون اشتداد وجودی و فعلیت یافتن قوا در مسیر حرکت جوهری نفس با نظر به اتحاد عاقل و معقول است.

با توجه به مطالب مذکور، علم وجودی، امری متشکل از مراتب مافوق و مادون و عرصه حس و شهود است و برترین سنخ علم به «ید» بالاترین رتبه وجودی (نفس نبی)

۳۲۹). این نظریه توسط آباء کلیسا در دوران قرون وسطی با ادعای نیابت از حکومت الهی بر مردم مطرح شده است (یوگنی، ۱۳۸۱: ۱۰).

دیدگاه تئوکراسی قرون وسطی مبتنی بر سه محور است:

۱- حکومت از جانب خداست (خدایمحموری در قالب الگوهای مدیریت مدنی)؛

۲- از طرف خدا مرجعی برای اجرای فرامین ربانی در جامعه قرار داده شده که این مرجع اعم از سلاطین، امرا و پاپ است و به جهت انتساب از طرف خداوند، نمایندگان خداوند بر روی زمین هستند (فرهیخته، ۱۳۷۷: ۲۷۱؛ رحیق اغصان، ۱۳۸۴: ۳۸۵) و اقتدار مطلق آنها به کسی واگذار نخواهد شد و هیچ کس حق سرپیچی از آنها را ندارد چون در غیر این صورت مرتکب معصیت شده است؛

۳- قوانین ماورایی شالوده اجرای مضامین پروردگار در حکومت است. این امر نشأت گرفته از باور به ارتباط ماورایی رهبران دینی با قدرت‌های مافوق طبیعی است (مدنی،

است. سیاست به عنوان یکی از وجوه علم از شئون مدیریت نبی است که به هدایت دینی و سیاسی جامعه می‌پردازد و به جهت تشکیک وجود انبیاء الهی، این نحوه مدیریت نیز تشکیکی خواهد بود. نبی به عنوان کامل‌ترین مرتبه واجد برترین کمالات مراتب مادون است. با توجه به این مطالب به تدوین نظریه‌ای نوین در باب سیاست پرداخته می‌شود که در ادامه به بررسی آنها می‌پردازیم:

۲. تعریف و ترسیم نظام تئوکراسی (حاکمیت الهی)

پس از بررسی مبانی علم اشتدادی به تعریف نظام تئوکراسی و ترسیم دیدگاهی نوین در پارادایم فکری ملاصدرا پرداخته می‌شود.

تئوکراسی متشکل از ریشه یونانی «Theos» به معنای خدا و «kratia» به معنای حکومت است^۱ (طلوعی، ۱۳۷۲، واژه تئوکراسی) و در اصطلاح، حکومت الهی با قدرت مطلقه سیاسی است که توسط مرجع عالی روحانی (پاپ) مدیریت و اجرا می‌شود. وی فرامین الهی را که توسط وحی دریافت کرده، تفسیر و اجرا می‌کند (آشوری، ۱۳۷۶:

۱ تئوکراسی یعنی حکومت خدایی یا حکومت خداسالار است. در واقع به معنای اعتقاد به لزوم حکومت الهی است (آریانپور، ۱۳۶۹، ج ۲: ۲۲۹۷).

۱۳۷۰، ج ۵: ۳۴-۳۷.

نحو احسن از قوه به فعلیت می‌رسد.

نبی از جهت کمالات شناختی و وجودی در بالاترین جنبه فعلیت است. انبیای الهی همچون حضرت یوسف (ع) و حضرت محمد (ص) طبق نحوه علم خود به مدیریت جامعه پرداختند. در مسیر تشکیکی شناخت، مرتبه اعلائی علم متعلق به انبیاء است و بسیاری از حکمای پیشین مانند فیثاغورث، انبازقلس، سقراط و افلاطون اصول حکمتشان مستنبط از مشکات نبوت، به‌ویژه انبیایی همچون ادریس، داود و سلیمان است^۱ (صدرالدین شیرازی، ۱۳۷۸: ۶۲). تکامل عقل استدلالی از طریق تقرب به مشکات نبوت میسر است؛ البته این امر منافاتی با فصل ممیز وحی نبوی ندارد چون تقرب با تعیین دو امر متفاوت است؛ یعنی بر اساس تقرب شناختی به وجود نبی می‌توان به مراتب اعلائی شناخت دست یافت؛ اما عینیت یافتن و این-همانی با معرفت نبوی میسر نیست؛ چون شناخت و حیانی یکی از وجوه تمایز انبیا با سایرین است.

«حاکمیت الهی» در منطق فکری ملاصدرا نوعی سنت الهی محسوب می‌شود؛

۳. قلب‌بندی تئوکراسی (حاکمیت الهی) در پارادایم فکری ملاصدرا

برخی مدعی تئوکراسی در پارادایم سنت اسلامی هستند و حتی معتقد به عینیت تئوکراسی اسلامی با تئوکراسی قرون وسطی هستند (میشل، ۱۳۸۱: ۱۰۸-۱۰۹). با توجه به جایگاه نبوت و کیفیت علم نبی در سلسله علم اشتدادی و در پارادایم فکری ملاصدرا، این ادعا باید مورد مذاقه قرار بگیرد. در نظرگاه ملاصدرا، خداوند جامع جمیع کمالات وجودی است و برای هدایت نفوس، انبیاء الهی را با طریقت وحی و با روش تأویل هستی‌شناسانه مبعوث کرده است. حکمرانی جامعه در عرصه سیاسی یکی از شئون وجودی نبی است. جهان هستی مخلوق باری تعالی است. جامعه به‌عنوان بخشی از جهان هستی و به جهت نقش مهم در هدایت‌گری اجتماعی در مسئله نبوت مورد بررسی قرار می‌گیرد. انسان‌ها و نفوس، درجات و کمالات متفاوتی دارند و با حکمرانی اکمل نفوس، استعدادهای جامعه به

مبعوثان الهی (انبیا) وجهه مهمی می‌یابد. در «علم اشتدادی» مبحث هستی‌شناسانه تأویل در کنار ارسال رسل و مبحث حجیت انبیا مطرح شده ولی در سایه نسبت‌گرایی تئوری تعدد قرائت‌ها، ارسال رسل عبث تلقی می‌شود چون به ناچار معنای طرح‌شده توسط انبیای الهی معنای ثابتی نخواهد داشت و وحی نیز از الوهیت و اعجاز خارج خواهد شد. در نهایت به جهت فقدان تأثیر یقینی دین، نمی‌توان از آن توقع هدایتگری داشت؛ اما منطبق بر دیدگاه «مطلق‌گرایی اشتدادی» و در نظر گرفتن طیف‌های مختلف شناخت و رویکرد متفاوت به جنبه شناختی می‌توان به جنبه‌های مختلف دیگری از دین‌پژوهی دست یافت. پس با توجه به علم نبی و مطلق-گرایی اشتدادی، تقریر جدیدی از تئوکراسی در نظام فکری ملاصدرا شکل می‌گیرد که تفاوت‌های مهمی با نظام تئوکراسی قرون وسطی دارد. از این‌رو در این نوشتار واژه «نئوتئوکراسی تشکیکی» به‌عنوان اصطلاحی در جهت گفتمان سیاسی ملاصدرا لحاظ شده که برخاسته از مبانی وجودشناسانه و معرفت‌شناسانه سیر اشتدادی علم نبوی است. دلایل نام‌گذاری این دیدگاه به «نئوتئوکراسی تشکیکی» عبارتند از:

زیرا علت فاعلی مدیریت مدینه یا همان نبی با تکیه بر وحی و روش تأویل محور به‌عنوان واسطه فیض آفرینش و موازنه بین عالم محسوس و معقول به هدایت نفوس در مدینه می‌پردازد.

۴. قرسیم ارکان نئوتئوکراسی تشکیکی (حاکمیت الهی نوین تشکیکی)

طبق هم‌ترازی انسان با حقیقت، طیف‌های مختلف نفوس اعم از مرتبه حسی، خیالی و عقلی به میزان ادراک و رتبه وجودی به باطن و معانی قرآن دست می‌یابند. نظرگاه ملاصدرا در این باب بر اساس تفاوت در تجلیات و تطورات وجودی است؛ چون بر اساس هم‌ترازی مراتب نفوس انسانی با مراتب حقیقت، نیل به حقیقت در مسیر طولی و تطابق با شریعت و طریقت نبوی به نحو متنوعی میسر است. مطابق آنچه پیش‌تر گفته شد، نظریه ملاصدرا بیانگر «مطلق‌گرایی اشتدادی» در بطون مختلف شناخت است و با نظریه تعدد قرائت‌ها و تکثرگرایی شناختی تفاوت بنیادین دارد (ر.ک: [میردامادی و بیدهندی، ۱۴۰۰: ۱۲۵-۱۲۶](#)). در دیدگاه صدرایی با کشف معنا از حقیقت واحد ذوبطون می‌توان به انکشاف حقایق دست یافت. این نظرگاه در جنبه دین‌پژوهی و

واجد یک واجب الوجود بالذات مستجمع کمالات وجودی است. طبق نظریه حمل حقیقه و رقیقه، معلول رقیقه علت و ظل او محسوب می‌شود (صدرالدین شیرازی، ۱۳۶۳: ۲۴۰). منطبق با وحدت وجود در بحث علیت، ممکنات با تقرب نسبت به واجب تعالی از کمالات وجودی بهره‌مند می‌شوند. در واقع خدامحوری از اولویت‌های شالوده فکری ملاصدراست. علت فاعلی و علت غایی یا همان مبدأ و منتهی تحولات و کمالات مخلوقات، خداوند است و هر آنچه غیر اوست رقیقه محسوب می‌شود (ر.ک: همو، ۱۳۵۴: ۱۳۹).

بنابراین جامعه مدنی به‌عنوان بخشی از هستی با محوریت واجب الوجود بالذات است. خدامحوری از عناصر اساسی تحقق نئوتئو کراسی تشکیکی تلقی می‌شود. نزدیک‌ترین موجود به خداوند نبی است که کمالات خداوند را به نحو ضعیف داراست؛ همچنین او بهره‌هایی از هویت بسیطه باری- تعالی دارد. این بهره‌مندی و اتصال به خداوند در جنبه مدیریتی جامعه نیز حکمفرماست. بر اساس تحلیل پایه علیت در هستی و طرح مبحث حقیقه و رقیقه در خدامحوری یکی دیگر از ارکان نئوتئو کراسی تشکیکی تبیین

- ۱- انطباق این نظرگاه بر تئوری «مطلق‌گرایی اشتدادی»؛
- ۲- تأخر زمانی ملاصدرا نسبت به آباء کلیسا در قرون وسطی؛
- ۳- تفاوت‌های منهجی، محتوایی و غایی حاکمیت الهی در نظرگاه ملاصدرا با تئو کراسی کهن که منجر به افراط در طرح دیدگاه‌های افراطی دموکراسی کنونی شده است. با طرح دیدگاه میانه‌روی اسلامی ملاصدرا در مورد حاکمیت الهی، راه برای طرح عقاید مردم در ظل حاکمیت تشکیکی انبیای الهی فراهم است.

در ادامه سه عنصر تئو کراسی قرون وسطی (خدامحوری، مبعوث شدن فرستاده الهی برای اجرای فرامین و قانون ماورایی) در نظام فکری ملاصدرا مورد مذاقه قرار می‌گیرد تا نظام نوین نئوتئو کراسی تشکیکی منطبق با این ارکان به نحوی مدون شکل بگیرد.

۴-۱. خدامحوری

خدا به‌عنوان شارع، مبدع و خالق هر لحظه معطی علم و وجود به مخلوقات است. کل نظام هستی ممکن الوجود بالذات است و فقط

می‌گردد.

نفوس در بطن این نظریه نهفته است و احتیاج به تعارض با دموکراسی به‌عنوان دیدگاهی رقیب نخواهد بود. طیف‌های مختلف نفوس در نظام سیاسی اسلام در تصمیم‌گیری‌ها و مشارکت در اداره امور جامعه از حقی یکسان برخوردارند (نهج البلاغه، ۱۳۷۹: ۴۸۵).

وَمَا اخْتَلَفْتُمْ فِيهِ مِنْ شَيْءٍ فَحُكْمُهُ إِلَى اللَّهِ (شوری، ۱۰)؛ این آیه بیانگر حاکمیت خداوند در شرایط اختلاف نفوس است. در صورت اختلاف و مشاغبه حکم از آن خدا و رسولش است؛ چنانکه ملاصدرا در تفسیر آیه‌ای دیگر به آن اشاره کرده است: وَكُلُّ رَدْوَةٍ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ (نساء، ۸۳). حاکمیت در همه حال از آن خداوند است، به‌خصوص در زمان اختلاف و تعدی نفوس (صدرالدین شیرازی، ۱۳۶۶، ج ۵: ۲۹۱-۲۹۲؛ همان، ج ۱: ۴۱۷). ملاک حجیت در زمینه تقنین، اجرا و قضا، اراده خداوند است و این امر توسط فرستاده مبعوث وی یعنی نبی در ساحت سیاسی انجام می‌شود.

۲-۴. حکمرانی نبوی

حاکم مدینه یا نبی اکمل نفوس، واجد اتم علوم و عقل مستفاد است. در اسفار اربعه نبی در سفر سوم به واسطه حق، از حق به خلق

ملاصدرا نظام هستی را به نحو طولی در نظر گرفته و خداوند را مافوق وجود لحاظ کرده است. وجود به نحو تشکیکی از باری-تعالی تا مراتب مادون تنزل یافته است. به جهت تناظر وجود با مراتب علم هرکس به میزان سعه وجودی از علم بهره‌مند می‌شود. نبی به جهت منبع و حیانی بالاترین سعه وجودی-شناختی را داراست؛ البته بین انبیای الهی نیز تشکیک برقرار است. حاکمیت حقیقی عالم هستی بر فرستاده ربانی یعنی نبی است. وی بر ابعاد وجودی نفوس و جامعه اشراف دارد.

وجود در نظام طولی آفرینش از اعلی مرتبه تا مراتب مادون تنزل می‌یابد. حکومت خدامحور در سایه نظام طولی خواهد بود و نحوه‌ای از تئوکراسی (حاکمیت الهی) در منظومه فکری فلسفی ملاصدرا مطرح است؛ البته بحث دموکراسی که اعمال قدرت به نحو عرضی است نه طولی در تئوتئوکراسی تشکیکی مطرح نمی‌شود؛ چون نبی بر اساس حقایق و حیانی و روش تأویلی در پایان معراج عود برای راهبری مردم آمده است و تحقق علم و وجود در اینجا انجام می‌پذیرد. تسلط قلت یا کثرت فرد یا مجموع آحاد مختلف

نبی عقل فعلیت یافته و جامع عوالم ثلاثه است؛ کل عالم برای او شهادت و خودش غیب است. او در پایان معراج عود سایر حجب را کنار می‌زند و به نشئه حس برمی‌گردد. نفس نبی نسبت به سایر نفوس مانند حقیقه‌ای در رقایق است. اعلی مرتبه علم اشتدادی و ممیزه انبیا، مشاهدات و ادراکات و حیانی است. با بیان طرق مختلف این حقایق به مردم به راهبری و هدایت آنها کمک می‌شد. یکی از این طرق، دستورات شریعت است؛ چون روح این ظواهر همان مشاهدات غیبی نبوی است که باید به آنها پایبند بود (صدرالدین شیرازی، ۱۳۶۶، ج ۴: ۱۶۸).

نفس او با عقل فعال متحد است و عالم بر همه کمالات و افعالی است که منجر به سعادت فرد و اجتماع می‌گردد؛ پس نبی به همراه قوانین و حیانی الهی به مدیریت احکام الهی بر جامعه می‌پردازد و جامعه با عبور از نقایص به کمالات در مسیر تاله (الهی شدن) حرکت می‌کند.

حاکمیت سیاسی جامعه به دست مرجع دینی است که احکام وحی و فرامین الهی را برای تحقق سعادت و کمال انسانی به اجرا درمی‌آورد (صدرالدین شیرازی، ۱۳۸۰: ۲۹۳). طبق آیاتی مانند «وَجَعَلْنَاهُمْ أُمَّةً

برمی‌گردد و از وحدت به کثرت می‌رسد و در سفر چهارم با علم مکاشفه‌ای یعنی اعلی - مرتبه علم اشتدادی به مدد خلق می‌پردازد و به وادی مدیریت مدنی حرکت می‌کند. وی سعادت و شقاوت دنیا و آخرت را برای مردم بیان می‌کند؛ چون سعادت بر اساس مبانی علم اشتدادی هم‌راستا با شناخت و علم است. این مسیر بازگشت از وحدت به کثرت نوعی تأویل وجودی طبق یافته شهودی است و نقطه عطفی در مسیر سیاسی اجتماعی نبوی است. ارسال رسل در درجه اول برای تعلیم علوم و در درجه بعدی برای اقامه قسط و عدل در اعمال و معاملات است که در قرآن کریم به آن اشاره شده است: «لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ» (حدید، ۲۵) (صدرالدین شیرازی، ۱۳۶۶، ج ۶: ۲۷۳؛ همو، ۱۳۶۳: ۳۶۶).

شخص نبی واجد خصایصی است که می‌تواند جامعه را به مسیر هدایت سوق دهد. ملاصدرا رئیس اول مدینه را جامع کمالات فردی و اجتماعی می‌داند؛ به عبارتی فعلیت محض و تحقق یافته همه کمالات وجودی است. وی نبی را اینگونه معرفی می‌کند:

«فی اکمل المراتب الانسانیه و فی اعلی درجات السعاده» (صدرالدین شیرازی، ۱۳۵۴: ۴۹۴).

يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا (انبیاء، ۷۳) و «أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبْهَدَاهُمْ آفْتَدَهُ» (انعام، ۹۰) وحی و الهام یا طریق منامات صادقانه انکشاف حقایق برای انبیاء رخ می دهد و با اجرای فرامین الهی، راهبری و هدایت بخشی گستره اجتماع رقم می خورد (همو، ۱۳۶۶، ج ۱: ۱۰۰)؛ البته هریک از انبیا طبق سعه وجودی-شناختی به-عنوان خلیفه و نماینده خداوند بر زمین منتصب هستند. در واقع خلافت نبی به معنای غیبت خداوند یا تفویض امر به طور مطلق به انسان نیست، بلکه نبی به عنوان مظهر، مرآت و مجلای خداوند در هستی قرار دارد و در نهایت خداوند بر همه چیز محیط است و آثار احاطه و قدرتش از طریق نیروهای ادراکی نبی ظهور می کند. توضیح مطلب آنکه گوهر هستی و مصداق انسان کامل نفس «نبی» است که به عنوان مبعوث از طرف خداوند، واسطه حق و خلق در دریافت و ارسال پیام الهی است و به جهت قوت وجودی، مظهر تام اسماء و صفات حق تعالی است و سایر ماسوی الله حول محورش در حرکتند (حسن-زاده آملی، ۱۳۶۵: ۵۵). بعد از نبی، ائمه و اولیاء دارای جامعیت وجودی-شناختی هستند. در واقع انبیا، اولیا و اوصیاء به ابواب معرفت رسیده اند و به انکشاف از معدن

معارف دست یافته اند (صدرالدین شیرازی، ۱۳۶۳: ۴۲). در واقع ملاصدرا حتی گاهی امامت (همو، ۱۳۶۶، ج ۲: ۴۷۵) و ولایت را باطن نبوت (همان: ۴۸۵) تلقی می کند؛ چون آنها «توان اتصال به غیب»، «فنا در خدا» و «علم شهودی به خدا حتی در مقام فعل» را دارا هستند (همان: ۴۸۸). برای مثال امام به جهت اشتداد وجودی، واجد مرجعیت اعلی در قوه علمی و عهده دار ارتقای عقول مردم به واسطه القای معارف است (حسن زاده آملی، ۱۳۷۲: ۱۴۹)؛ لذا تحقق سعادت نفوس و راهبری آنها به کمال و خیرات هیچ گاه منقطع نمی شود.

همچنین بین انبیا نیز تشکیک وجود دارد؛ چون مرتبه وجودی و شناختی هریک با دیگری متفاوت است و سعه هر کدام با دیگری تفاوت دارد: تَلَكَّ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ وَ رَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ (بقره، ۲۵۳). مطابق دیدگاه ملاصدرا این تفضیل و تمایز به تفاوت در سیر علم و عمل برمی گردد و شخصی چون حضرت محمد (ص) اکمل و اعلی مرتبه وجودی انبیاست (صدرالدین شیرازی، ۱۴۱۷ق، ج ۲: ۶۹۲ و ۸۱۲).

در نئوتئوکراسی تشکیکی، مرجعیت

برتری دادیم و به داود زبور بخشیدیم.
 ملاصدرا در مورد تمیز و تفاوت انبیا
 می‌گوید: «فالعالم قریب من الولی، و الولی
 قریب من النبی و النبی من الملک و الملک
 من الله تعالی و یتفاوت درجات الملائکه و
 الانبیاء و الاولیاء و العلماء فی مراتب القرب
 تفاوتاً لاتحصی» (صدرالدین شیرازی، ۱۳۵۴):
 ۴۸۹). این آیات و تعابیر ملاصدرا بیانگر
 تمایز به نحو تشکیکی در بین انبیای الهی
 است؛ البته حکمرانی نبی با شاخصه و
 معیارهای الهی است نه منطبق بر امیال نفسانی:
 «وَمَا يَتَّبِقُ عَنِ الْهَوَىٰ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ»
 (نجم/۳۳): علم او شدید القوی است و بر
 اساس فرامین الهی حکمرانی می‌کند
 (صدرالدین شیرازی، ۱۹۸۱، ج ۸: ۳۲۴؛ همو،
 ۱۳۷۸: ۶۳).

۳-۴. جایگاه وحی

شریعت، همه ابعاد سیاسی، اجتماعی و
 اقتصادی را در بر می‌گیرد. خدا قوانین
 راهبری طیف‌های مختلف نفوس را از طریق
 وحی به انبیا ارسال می‌کند. در مسیر تشکیکی
 علم، عقل دارای محدودیت است و مرتبه
 اعلی، انکشاف از حقیقت و رتبه بالای
 وحیانی است؛ چون وحی، علمی الوهی برای
 انبیاست، پس طبق تشکیک نفوس، انبیا و

معنوی یعنی واسطه توازن و فیض آفرینش از
 نیروی هژمونی جامعه مجزا نیست. نبی بر
 اساس منطقی وحیانی و سایر نفوس بر اساس
 تقرب به نبی و طبق سعه شناختی-وجودی به
 نحو سلسله مراتب قابلیت حکمرانی بر مدینه
 را دارا هستند. بر اساس تناظر مراتب ادراک
 بالذات در سیر اشتدادی، نفوس به میزان بهره-
 مندی از ادراک از لذت بهره‌مند هستند؛ برای
 مثال، انسان مشغول به ادراک حسی، از لذت
 حسی بهره‌مند است و انسان مشغول به ادراک
 عقلانی، از ابتهاج و لذت عقلانی مستفیض
 می‌شود. چنانکه ملاصدرا بیان می‌کند: «ان
 العارف المحق مشعوف بما عنده من الايات
 المحكمه و البراهین النیره المكشوفه»
 (صدرالدین شیرازی، ۱۳۶۳: ۱۷۱). از این
 حیث در سلسله علم اشتدادی با مدیریت نبی،
 شهروندان به لذت متناسب با ظرفیت
 وجودی-شناختی خود می‌رسند و میزان
 رضایتمندی‌شان در این مدینه بیشتر خواهد
 بود؛ اما حکومت تحت مدیریت الهی در
 ادوار مختلف انبیا به نحو تشکیکی قرار دارد.
 در قرآن کریم بیان شده: وَ رَبِّكَ أَعْلَمُ بِمَنْ
 فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ
 النَّبِيِّينَ عَلَىٰ بَعْضٍ وَآتَيْنَا دَاوُدَ زَبُورًا (الاسراء،
 ۵۵): ما بعضی از پیامبران را بر بعضی دیگر

تشکیک در گستره وجود و شناخت، در نظام برخاسته از آنها نیز تشکیک وجود دارد. انبیای الهی مشاهدات و ادراکات مبتنی بر وحی داشتند که بالاترین مرتبه ادراک نوع بشری را به طرق مختلف برای مردم می-آوردند و یکی از این طرق، ظواهر احکام شرعی و دستورات شریعت است؛ زیرا روح این ظواهر همان مشاهدات غیبی نبوی است که باید به آنها پایبند بود (صدرالدین شیرازی، ۱۳۶۶، ج ۴: ۱۶۸).

حاکمیت سیاسی توسط قانون و حیانی صورت می‌گیرد. در واقع قانون همان فرامین الهی است که سبک زندگی سیاسی و اجتماعی، منبعث از آن است. به رغم طیف-های مختلف علوم همچنان به وحی و علم وهبی انبیاء احتیاج است؛ چون وحی طوری و رای عقل در طی طریق به حقیقت است. انبیای الهی با سعه شناختی-وجودی به کنه وجود و لوازم آن علم یقینی دارند و در ادراک یقینی سایر نفوس مساعدت می‌کنند. با این تحلیل لزوم رجوع به انبیا در پرتو وحی الهی برای تکمیل مسیر علم اشتدادی تبیین می‌شود.

۵. نتایج مدنی مرتبط با تئوتوکراسی تشکیکی

۵-۱. تلائم نسبت علم سیاست و دین (نفی سکولاریسم)

در اندیشه ملاصدرا دنیا مثال آخرت است و آخرت ممثول دنیا است. گذر از ساحت دنیا به آخرت از طریق علم تأویلی انجام می‌شود. ساحت دنیا نیز از آخرت جدایی‌ناپذیر است و دنیا همچون محل کشت و زرع، زمینه‌ساز آخرت است که با عبور از دنیا به عنوان معبر باید به هدف غایی آخرت رسید (صدرالدین شیرازی، ۱۳۶۳: ۴۶۳). پس دین و دنیا زنجیروار به یکدیگر مرتبط هستند و تفکیک عرصه‌های مختلف علم از دین و انفکاک دین از دنیا مطرح نخواهد شد. ریشه تفکر سکولاریسم یا گیتی‌گرایی همان جدایی ساحت دین و دنیا یا دین و علم سیاست، تفکیک ساحت مراتب اعلی و اسفل وجود و به تبع آن مراتب شناخت ساحت ادون دنیا است به نحوی که گویا نظام دنیوی کاملاً مستقل از دین است و با قلمرو علم اعلای و حیانی متمایز است.

جدایی سکولار دین و دنیا منجر به تفکیک متصدیان دینی و صاحب‌منصبان سیاسی در دنیا می‌شود؛ اما در صورت تشکیکی دانستن عرصه وجود و تشکیکی-دانستن مرتبه انبیای الهی به عنوان زعمای حکومت و بعد از آنها به نحو سلسله‌مراتب در

دنیوی می دانند (نصر، ۱۳۸۵: ۴۴۱-۴۴۲).

۲-۵. کنشگری آراء مردم در نظام مدنی (نفی معنای کنونی مردم سالاری)

با وجود این که برپایی حکومت سیاسی- اجتماعی مدینه یکی از شئون نبوت برای راهبری نفوس در پایان مسیر معراج عود است، اما منجر به سلب اختیار مردم در عرصه حکومت نمی شود؛ چون به رغم وهبی بودن انتصاب نبی حاکمیت اجرایی بر جامعه و تصدی امور شهروندان در صورت مقبولیت مردمی تحقق تامه می یابد. در حدیث نبوی آمده است: «یا علی! تو مانند کعبه ای که نزدش می روند. پس اگر مردم نزد تو آمدند و ولایت و حکومت را به تو سپردند، از آنان بپذیر و اگر نیامدند، نزد آنان مرو» (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۴۰: ۷۸).

با این نگرش، مداخله مردم در سرنوشت سیاسی خود منجر به بردگی همچون پاپ و سلاطین نخواهد شد. مشارکت عمومی به مقتضای زمانه همواره در حکومت اسلامی برقرار بوده است (نصر، ۱۳۸۴: ۳۵۲-۳۵۳؛ همو، ۱۳۸۳: ۱۸۹) و تعارض دو آئینه خدا یا مردم با طرح دیدگاه نئوتئو کراسی منطبق بر مطلق گرایی تشکیکی مطرح نمی شود. چه بسا ملاصدرا بر اساس قرآن کریم تبعیت

اولیا و اوصیا و همچنین تشکیک در علم مدیریتی جامعه، عرصه دین و دنیا و متصدیان و زعمای آنها با یکدیگر عجین شده است؛ البته در نئوتئو کراسی تشکیکی، سلسله مراتب به معنای کاتولیکی و سازمانی به نام کلیسا وجود ندارد اما هر یک از انبیا، اولیا و علما در این نظام همان طبقه روحانی هستند. برای مثال، علما اقداماتی مثل تزویج، اذان گویی در گوش نوزاد و مراسم تدفین را انجام می دهند (نصر، ۱۳۸۵: ۴۳۵). در نئوتئو کراسی تشکیکی نبی مُجری آموزه های وحیانی مبعوث توسط پروردگار است؛ اما در تئو کراسی قرون وسطی انتساب برای تثبیت اقتدار حاکمان به نیابت از خداوند و با هدف رسمیت دین مسیحیت در امپراتوری روم و توسعه آزادی عمل و سلطه کلیسا بود (طباطبایی، ۱۳۸۰: ۱۳-۲۰؛ کریمی والا، ۱۳۸۷: ۸۸ و ۴۸؛ قاضی، ۱۳۷۰: ۲۳۳؛ جوتر، ۱۳۶۱: ۶۶).

حکومت دینی در منظر ملاصدرا نقش مهمی در اجرای عدالت، تسهیل سعادت جسمانی (تأمین بهداشت) و آموزش را بر عهده دارد. حتی امروزه تاحدودی این فرضیه قابلیت تحقق دارد چون مسلمانان همچنان دین اسلام را وسیله محافظت از استبداد

رابطه شهروندان با حاکم را مورد توجه قرار می‌گیرد و حکمران مدینه یا نبی واجد خصایص وجودی-شناختی و در مرتبه‌ی اعلا‌ی عقل مستفاد قرار دارد.

اگر شخص حکمران واجد خصایص وجودی و شناختی ربانی باشد، ضمانت استیفای حقوق انسانی، برپایی عدالت در عرصه‌ی مدنی، گسترش نظام شایسته‌سالار به جهت شناخت مستولی بر ظرفیت‌های وجودی افراد در سیر اشتدادی و امکان چرخش قدرت در عرصه‌های مختلف سیاسی را برای شهروندان فراهم می‌آورد. پس از خصایص نظام نئوتوکراسی تشکیکی، حکمرانی الهی در قالب نبوت ضمن تحفظ نقش مردم در حاکمیت با مرجعیت دینی است.

۳-۵. ارتباط منسجم ساحت علم و دین

انگاره‌ی اقتدارگرایی الهی در قرون وسطی منجر به انفکاک گستره‌ی علم از دین شد؛ اما در سایه‌ی نئوتوکراسی تشکیکی انبیا در مسیر تأویلی و بر مبنای مطلق‌گرایی علم اشتدادی این معضلات ایجاد نمی‌شود؛ یعنی با نگاه وجودی به علم و لحاظ تشکیک در آن و در نهایت با وحدت تشکیکی ادیان می‌توان معضلات دیدگاه قرون وسطی را حل کرد و

حداکثری از علمای باطل را مانعی برای رسیدن به حقیقت و منجر به ضلالت برمی‌شمارد: *وَإِنْ تُطِيعْ أَكْثَرَ مَنْ فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ... (انعام، ۱۱۶)* و از این جهت متابعت به صرف حداکثری بودن مورد پذیرش نخواهد بود؛ لذا دموکراسی تکثرگرا در عرصه‌ی سیاسی به معنای امروزه نیز حجیت چندانی نخواهد داشت؛ اما به جهت تناظر انسان با حقیقت و اینکه انسان شئوناتی از جلوه‌ی حقانیت باری تعالی است، منجر به نوعی دموکراسی نخبه‌گرا خواهد شد. پس در عین قائل بودن به نئوتوکراسی تشکیکی، نوعی دموکراسی نخبه‌گرا در مدینه منجر می‌شود که شایسته‌سالاری مدنی به ارمغان آید. توضیح آنکه در دموکراسی به شیوه‌ی مدیریت حکومت توجه می‌شود نه به فضایل وجودی حاکمان ولی در تئوکراسی قرون وسطی به خصایص حکام و اقتدارگرایی منفی توجه می‌شد. در نئوتوکراسی تشکیکی جمع بین دموکراسی و تئوکراسی به نحوه‌ی نوینی یا اجتماع حقانیت و مقبولیت بر اساس نظام توحیدی و علم نبوی در سیر اشتدادی مطرح شده که از دوآلیته‌ی خدا یا مردم خارج می‌شود؛ بدین معنا که علاوه بر حقانیت مبتنی بر خصایص انبیا چون علم، عصمت و تقوا

پایه‌ریزی دیدگاهی نوین را انجام داد. در نوتوکراسی تشکیکی تفکیک ساحت طبیعی و مافوق طبیعی توسط حاکمیت مطرح نیست و زعیم هر دو عرصه نبی است. با ملاحظه علم اشتدادی و تبیین عرصه‌های مختلف اعم از حس، خیال و عقل برای علم با توسیع ساحت علم می‌توان دین را نیز در این دایره گنجانده؛ زیرا ملاصدرا حتی ذات ایمان دینی را در حیطه علوم و معارف در سطوح بالاتر معرفی کرده است. حاصل آنکه نبی به جهت جامعیت نشئات ثلاثه در علم اشتدادی، واجدیت وحی و همچنین تخلف‌ناپذیری علمی و عملی از یافته‌های وحیانی، در رأس سلسله نظام نوتوکراسی تشکیکی است. سایر نفوس به مثابه تطورات و تشنات حقیقه‌الحقایق محسوب می‌شوند و به‌سان رقیقه‌ای از حقیقت نبوی هستند. پس تبعاتی همچون انبساط تجربه و حیانی نبوی حتی در عرصه سیاست و شکل‌گیری تئوکراسی قرون وسطی نیز محقق نخواهد شد بلکه دیدگاهی مبتنی بر تشکیک وجود در عرصه حاکمیت سیاسی رخ خواهد داد که وجه اتم آن در وجود اشد نبوی با علم اکمل قرار دارد و به جهت تطابق گوهره نبوت در امام، این

حاکمیت در امام نیز به نحو تشکیکی محقق است. طبق این منظر ایدئولوگ بودن نظام سیاسی مدینه نه تنها عیب نیست بلکه مزیتی الوهی محسوب می‌شود.

همچنین سایر تطورات وجودی (به جز نبی و امام) مانند فلاسفه که علمشان نیز مقتبس از مشکات نبوت است، به‌معنای انبعاث از سوی باری تعالی نخواهد بود بلکه به جهت وجه اعتبار اتم حاکمیت الهی نبوی از سوی ملاصدرا مطرح شده است؛ لذا جامعه‌ای با مدیریت آنها از جهت شدت و نقصان وجودی در حکمرانی بانی قابل قیاس نخواهد بود. توضیح آنکه علم حکما نیز رقیقه‌ای از حقیقت نبوی است و این تعبیر ملاصدرا به جهت نورانیت علم و اعتبار اشراقی آن است؛ اما دلیلی بر حجیت حاکمیت مطلق الهی برای راهبری نفوس در جامعه توسط آنها نیست چون علم حکما هرچند که مقتبس از مشکات نبوت باشند، همچنان واجد وحی یا الهام ربانی در این باب نخواهند بود. بدین معنا که **اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ** (انعام، ۱۲۴) امام و نبی به وجه تنصیصی از سوی باری تعالی منبعث می‌گردد (ر.ک: [صدرالدین شیرازی، ۱۴۱۷، ۲: ۸۱۶](#)).

با توجه به مطالب فوق می‌توان تفاوت

اساسی نظام تئوکراسی با نئوتئوکراسی را در سه محور زیر خلاصه کرد:

۱. در تئوکراسی قرون وسطی حاکم اختیار مطلق در انجام یا رد هر کاری را داشت ولی در نئوتئوکراسی تشکیکی، نفس نبی واسطه توازن عالم محسوس و معقول است و با سیر تأویلی در این مسیر، چیزی جز منطق و حیانی را بیان نمی کند: «ما یُنطق عن الهوی إن هو إلا وحی یوحی» (صدرالدین شیرازی، ۱۹۸۱، ج ۸: ۳۲۴)؛ یعنی مجریان حکومت در تئوکراسی قرون وسطی ویژگی های اخلاقی خاصی را نداشتند (قدردان قراملکی، ۱۳۷۹: ۴۰) ولی در نئوتئوکراسی تشکیکی به جهت شدید القوی بودن علم نبی جنبه و حیانی بودن را ادراک می کند و متناسب با سلیقه شخصی نیستند.

۲. منطبق بر نئوتئوکراسی تشکیکی، نبی جامع جمیع نشئات ثلاثه است؛ ولی این نیابت به معنای حذف پروردگار از عالم وجود و یا واگذاری مقام الوهیت و ربوبیت خداوند به او نیست چون بر اساس امکان فقری، انسان عین فقر الی الله است و فرض خلافت الهی در صورت مظهریت افعال و اوصاف حقیقه- الحقایق است؛ یعنی خلیفه مظهر مستخلف عنه است و محل ظهور آن اصل است

(جوادی آملی، ۱۳۷۶، ج ۶: ۱۲۶-۱۲۹). این امر از وجوه دیگر تمایز با تئوکراسی قرون وسطی است چون واگذاری حکومت به طور کامل بر حاکم مدینه بدون هیچ قید و شرطی رخ می داد.

۳. در اسلام، رهبر جامعه حق و منصبی و جاه و مکتبی اضافه نسبت به مردم ندارد. در اسلام حاکمیت الهی بدون سلیق شخصی حاکم است چنانکه در قرآن کریم آمده است: لو تقول بعض الاقوایل لاخذنا منه بالیمین (الحاقه، ۴۴-۴۵)؛ پس نبی برخلاف حکام کلیسا، حاکمیت بدون قید و شرط بر مردم نداشت. اصحاب کلیسا مناصب روحانی و بخشش نامه ها را می فروختند (میشل، ۱۳۸۱: ۱۰۸-۱۰۹). چون هدف آنان نهادینه کردن کلیسا بود ولی هدف نئوتئوکراسی تشکیکی، نهادینه کردن قانون الهی برای سعادت طیف های مختلف نفوس است.

تفاوت های مذکور را می توان در جدول زیر بدین صورت نشان داد:

حکومت سیاسی مدینه بر اساس علم نبوی یکی از شئون وجودی-شناختی نبوت است. بر اساس استنتاج از آراء ملاصدرا، تئوکراسی تشکیکی امری فراتر از یک مکانیسم اعمال حاکمیت است و به عنوان نیروی ایدئولوژیک تأثیری وجودی بر حیات سیاسی-اجتماعی شهروندان می‌گذارد تا همگی بر اساس ظرفیت‌ها و قوای وجودیشان در مسیر کمال حرکت کنند و قوای وجودیشان را به فعلیت برسانند. در نظریه نئوتوکراسی تشکیکی، نظام سنت‌گرای دین‌محور مبتنی بر آموزه‌های وحیانی است؛ یعنی مجموعه‌ای از اندیشه‌ها که در جهت ارائه برنامه سیاسی تلاش می‌کند و این امر منافاتی با ایدئولوژی مابعدالطبیعی و ارائه دیدگاه‌های مرتبط با جهان و انسان ندارد؛ چراکه طبق مبانی ملاصدرا انسان با مراتب علم هم‌تراز است و مراتب انسان نیز با حقیقت و هستی در تناظر است. در مطلق‌گرایی تشکیکی به عنوان یکی از ارکان علم اشتدادی، با طیفی مشکک از علم مواجه هستیم که نه تنها با دین و بالتبع با لوازم و متعلقاتش یعنی حاکمیت دینی در تنافی نیست، بلکه خود نیز مرتبه‌ای از آن محسوب می‌شود و این چنین چالش‌های فراروی

تفاوت تئوکراسی قرون وسطی با نئوتوکراسی تشکیکی	
نئوتوکراسی تشکیکی	تئوکراسی قرون وسطی
محوریت و اولویت به نحو طولی انبیای الهی به عنوان حکام الهی با ملاحظه ارتباط با پروردگار	محوریت عرضی حکمای کلیسا بدون ملاحظه در ارتباط با پروردگار
خدمات محوری حقیقی بر اساس قانون و حیانی	خدمات محوری پویشی و مجازی
تشکیکی بودن نظام مدینه	تواطؤ نظام مدینه

نتیجه‌گیری

با توجه به اشتدادی لحاظ کردن علم و رویکرد مطلق‌گرایی اشتدادی می‌توان نظامی را برای حاکمیت دینی مبتنی بر اجرای انبیای الهی مد نظر قرار داد که ثمره‌ای جز حکمرانی الوهی در عرصه سیاست نخواهد داشت. با این رویکرد ایدئولوگ خواندن نظام سیاسی مدینه مزیتی ربانی محسوب می‌شود؛ به عبارتی مشروعیت حکومت در نظرگاه صدران منوط به حاکمیت الهی توسط نبی است و به نوعی حکومت خداسالار یا همان تئوکراسی تلقی می‌شود. مقام نبوت، قابلیت تفویض یا تقسیم با دیگری را ندارد و

تئوکراسی قرون وسطی همچون شکاکیت
لجام گسیخته و تنافی علم و دین را به طور
ریشه‌ای حل می‌کند؛ چون حذف باری تعالی
از زندگی بشر در جهان امروز مسائلی جدی
مانند پوچی و نسبیست‌گرایی را ایجاد کرده تا
شاید بتوان این مهم را یکی از اصلی‌ترین
تبعات حاکمیت علم تجربی در جهان نوین
دانست. این امر نشأت گرفته از نظرگاه
ملاصدرا نسبت به علم و مجموعه نظام علم-
شناسانه وی است که علم را مساوق با وجود
لحاظ کرده و به این جهت می‌توان راهکاری

متفاوت نسبت به علم و فلسفه علم لحاظ کرد
که کاربست حاکمیت دینی آن در نظام نبوی
وجود دارد.
بر این اساس در نظرگاه ملاصدرا دین و
دنیا، دین و علم و دین و سیاست از یکدیگر
جدا نخواهد بود و با نگاه طیفی به علم
مرجعیت دینی از مرجعیت سیاسی غیرقابل
انفکاک خواهد بود و شخص نبی با توجه به
جامعیت همه طیف‌های علوم به مدیریت
بالفعل در عرصه سیاست می‌پردازد.

ملاحظات اخلاقی:

حامی مالی: این پژوهش هیچ کمک مالی از سازمان‌های تأمین مالی دریافت نکرده است.

تعارض منافع: طبق اظهار نویسندگان، این مقاله تعارض منافع ندارد.

برگرفته از پایان نامه / رساله: این مقاله مستخرج از پایان نامه / رساله نمی‌باشد.

منابع

- قرآن کریم
- نهج البلاغه. (۱۳۷۹). ترجمه محمد دشتی. قم: مشرقین.
- الیاسی، مرتضی. (۱۳۹۵). نقد و بررسی تئوکراسی. اندیشه‌های حقوق عمومی. (۲): ۲۳-۳۷.
- آشوری، داریوش. (۱۳۷۶). دانشنامه سیاسی. تهران: مروارید.
- آریانپور، عباس. (۱۳۶۹). فرهنگ کامل انگلیسی به فارسی. تهران: امیرکبیر.
- بیدهندی، محمد. (۱۳۹۳). درآمدی بر فلسفه علم وجودی ملاصدرا. فصلنامه راهبرد. (۷۱): ۱۹۵-۲۱۶.
- بیدهندی، محمد. (۱۳۸۴). بررسی نسبت انسان با حقیقت در اندیشه ملاصدرا. خردنامه صدرا. (۴۰) ۱۶-۲۳.
- پترسون، مایکل و دیگران. (۱۳۸۷). عقل و اعتقاد دینی. ترجمه احمد نراقی، ابراهیم سلطانی. تهران: نشر نو.
- جوتر، و.ت. (۱۳۶۱). خداوندان اندیشه سیاسی. ترجمه علی رامین. تهران: انتشارات امیرکبیر.
- جوادی آملی، عبدالله. (۱۳۷۶). تفسیر موضوعی قرآن کریم. قم: اسراء.
- حسن زاده آملی، حسن. (۱۳۶۵). هزار و یک نکته. قم: رجاء.
- حسن زاده آملی، حسن. (۱۳۷۲). انسان کامل از دیدگاه نهج البلاغه. تهران: قیام.
- رحیق اغصان، علی. (۱۳۸۴). دانش نامه در علم سیاست. تهران: فرهنگ صبا.
- صدرالدین شیرازی، محمد ابن ابراهیم. (۱۳۸۰). اسرارالایات و انوار البینات. ترجمه محمد خواجهوی. تهران: مولی.
- صدرالدین شیرازی، محمد ابن ابراهیم. (۱۳۶۶). تفسیر القرآن الکریم. قم: انتشارات بیدار.
- صدرالدین شیرازی، محمد ابن ابراهیم. (۱۳۷۶). شرح اصول کافی. ترجمه محمد خواجهوی. تهران: موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی.
- صدرالدین شیرازی، محمد ابن ابراهیم. (۱۹۸۱ق). الحکمه المتعالیه فی الاسفار العقلیه الاربعه. (دوره ۹ جلدی)، بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- صدرالدین شیرازی، محمد ابن ابراهیم. (۱۴۱۷ق). الشواهد الربوبیه فی المناهج السلوکیه. موسسه التاریخ العربی. بیروت: بی نا.

- صدرالدین شیرازی، محمد ابن ابراهیم. (۱۳۵۴). المبدأ و المعاد. تهران: انجمن حکمت و فلسفه ایران.
- صدرالدین شیرازی، محمد ابن ابراهیم. (۱۳۶۳). مفاتیح الغیب. تهران: انجمن اسلامی حکمت و فلسفه ایران.
- صدرالدین شیرازی، محمد ابن ابراهیم. (۱۳۷۸). المظاهر الإلهیة فی أسرار العلوم الکمالیة. تهران: بنیاد حکمت اسلامی صدرا.
- طباطبایی، جواد. (۱۳۸۰). مفهوم ولایت مطلقه در اندیشه سیاسی سده‌های میانه. تهران: نگاه معاصر.
- طلوعی، محمود. (۱۳۷۲). فرهنگ جامع سیاسی. تهران: علم.
- فرهیخته، شمس الدین. (۱۳۷۷). فرهنگ فرهیخته، واژه‌ها و اصطلاحات سیاسی-حقوقی. تهران: زرین.
- قدردان قراملکی، محمدحسن، (۱۳۷۹). سکولاریسم در مسیحیت و اسلام. قم: دفتر تبلیغات اسلامی.
- قائمی نیا، علیرضا. (۱۳۹۶). استعاره‌های مفهومی و فضاهاى قرآنی. تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- قاضی، ابوالفضل، (۱۳۷۰). حقوق اساسی و نهادهای سیاسی، تهران: دانشگاه تهران.
- کریمی والا، محمدرضا، (۱۳۸۷). مقارنه مشروعیت حاکمیت در حکومت علوی و حکومت‌های غیر دینی، قم: بوستان کتاب.
- گیلیس، دانالد. (۱۳۸۷). فلسفه علم در قرن بیستم، ترجمه حسن میاندراری، تهران: طه.
- مجلسی، محمدباقر، (۱۴۰۳ق). بحارالانوار، بیروت: موسسه الوفاء.
- محمدی، منوچهر. (۱۳۸۰). «مردم سالاری دینی در نظام جمهوری اسلامی یا تئودموکراسی»، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، (۵۴): ۱۳۷-۱۵۸.
- مدنی، سید جلال الدین. (۱۳۷۰). حقوق اساسی و نهادی سیاسی جمهوری اسلامی ایران، تهران: همراه.
- میشل، توماس. (۱۳۸۱). کلام مسیحی، ترجمه حسین توفیقی، قم: مرکز مطالعات و تحقیقات ادیان و مذاهب.
- میردامادی، محمدحسین؛ بیدهندی، محمد. (۱۴۰۰). منطق تأویل، تهران: نشر سلام.

مجتهدی شبستری، محمد. (۱۳۷۹). نقدی بر قرائت رسمی از دین، تهران: طرح نو. مزکاء، میثم، دهباشی، مهدی و شمشیری، محمدرضا . (۱۴۰۳). معرفت شناسی صدرایی در چگونگی مطالعه بر متغیرات کیهانی و تنقید کیهانشناسی پوزیتیویستی. تأملات فلسفی، ۱۴(۳۳).

<https://doi.org/10.30470/phm.2023.2001006.2396>

نصر، سید حسین، (۱۳۸۳). قلب اسلام: ارزش های جاودان برای بشریت، ترجمه مصطفی شهرآیینی، تهران: حقیقت. نصر، سید حسین، (۱۳۸۴). جوان مسلمان و دنیای متجدد، ترجمه مرتضی اسعدی، تهران: طرح نو.

نصر، سید حسین، (۱۳۸۵). در جستجوی امر قدسی: گفتگوی رامین جهاننگلو با سید حسین نصر، ترجمه مصطفی شهرآیینی، تهران: نشر نی.

یوگنی، الکسی یویچ کاسمینسکی. (۱۳۸۱). تاریخ قرون وسطی، ترجمه صادق انصاری و محمدباقر مومنی، تهران: اندیشه.

Kosso, p. (1998). Appearance and reality. New Yourk: oxford university press.